

دانشگاه علامه طباطبایی

دانشکده علوم اجتماعی و ارتباطات

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد رشته جمعیت شناسی

بررسی عوامل مؤثر بر میزان فاصله گذاری موالید؛ مطالعه موردی زنان (۴۹-۱۵)

ساله حداقل دارای یک فرزند شهر اهر در سال ۱۳۸۹

به کوشش:

لعیا امانی

استاد راهنما:

دکتر محسن ابراهیم پور

استاد مشاور:

دکتر غلامرضا لطیفی

شهریور ۱۳۹۰

无边·无际·无限·永恒

دانشگاه علامه طباطبایی

دانشکده علوم اجتماعی و ارتباطات

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد رشته جمعیت شناسی

بررسی عوامل مؤثر بر میزان فاصله گذاری موالید؛ مطالعه موردی زنان (۴۹-۱۵)

ساله حداقل دارای یک فرزند شهر اهر در سال ۱۳۸۹

به کوشش:

لعیا امانی

استاد راهنما:

دکتر محسن ابراهیم پور

استاد مشاور:

دکتر غلامرضا لطیفی

شهریور ۱۳۹۰

سپاسگذاری

سپاس پروردگاری را که قدرت اندیشیدن و آموختن عطا کرد و سپاس آموزگاری را که نوشتن را آموخت. پژوهشی که پیش روی خوانندگان عزیز قرار دارد از مرداد ماه سال ۱۳۸۹، شروع شد که در ابتدا پروپوزال تحقیق با عنوان بررسی عوامل مؤثر بر فاصله ازدواج تا اولین زایمان در بین زنان (۴۹-۱۵) ساله ازدواج کرده شهر اهر، با استاد راهنمایی دکتر شیرین احمدنیا و مشاوره دکتر غلامرضا لطیفی، به تصویب شورای دانشکده علوم اجتماعی و ارتباطات رسید و بلافاصله بعد از تصویب پروپوزال، مطالعه ادبیات و تحقیقات پیشین در زمینه موضوع تحقیق شروع و تا پایان دی ماه سه فصل اول با راهنماییهای دکتر احمدنیا نوشته شد. متأسفانه با توجه به دستور دانشکده مبنی بر تعویض استاد راهنما کار تقریباً تا اوایل اسفند و تعیین استاد راهنمای جدید بلا تکلیف و راکد ماند و اجباراً برای ادامه کار باید برگه تأیید سنوات از دانشکده گرفته می شد. که در جریان اینکار تحصیلات تکمیلی از انتخاب واحد مجدد درس پایان نامه برای نیمسال بعدی بخاطر بدهی ۱/۸۰۰/۰۰۰ یک میلیون و هشتصد هزار تومانی که امور مالی برای دانشجو(بنده) حساب کرده بود تا تسویه کامل خودداری کرد. که بعد از پیگیریهای وقت گیر معلوم شد که وامهای پرداختی از طرف دانشگاه به دانشجو در صورت وضعیت مالی وی وارد نشده و مبلغ بدهی تنها ۲۸۰/۰۰۰ دوپست و هشتاد هزار تومان بوده که با شهریه ترمی که جزء سنوات حساب می شد جمعاً ۵۸۰/۰۰۰ هزار تومان شد که با دستور جناب دکتر هزار جریبی برای سه ماه قسط بندی شد البته به یاری خدا هر سه قسط در ماه دوم یکجا پرداخت شد اما مسئله قابل توجه این است که یک اشتباه کوچک، باعث تأخیر در روند طبیعی گرفتن سنوات و در نتیجه مانع انجام کار رساله شد.

از اسفند ماه دکتر محسن ابراهیم پور زحمت راهنمایی رساله را برعهده گرفتند و بنا به تشخیص ایشان موضوع تحقیق به جای عنوان تصویب شده در پروپوزال، به بررسی عوامل مؤثر بر میزان فاصله گذاری موالید در بین زنان (۴۹-۱۵) ساله دارای حداقل یک فرزند شهر اهر تغییر یافت و تقریباً کار مطالعه مقدماتی از نو شروع شد، مواردی که باید، اصلاح گردید و بخاطر مشکلاتی از جمله دوری راه و نداشتن خوابگاه مشاوره و راهنماییها بیشتر از طریق اینترنت صورت گرفت. در فروردین ماه ۱۳۹۰ پرسشنامه تحت راهنماییهای استاد راهنما و استاد مشاور طراحی و بعد از تست مقدماتی برای تکمیل آماده شد. به دلیل هزینه بر بودن و نداشتن زمان کافی، حجم نمونه به صلاحدید استاد راهنما ۲۰۰ نفر تعیین و در جریان اردیبهشت ماه پرسشنامه ها توسط خود محقق با مراجعه به درب منازل پاسخگویان تکمیل شد و تحلیل و نوشتن یافته ها و نتیجه گیری، تا اینکه چیزی شد که الان در قالب رساله کارشناسی ارشد بنده ارائه می شود.

و این امر مقدور نمیشد مگر با عنایت خدا و زحمت های بی شائبه دکتر محسن ابراهیم پور بعنوان استاد راهنما، دکتر غلامرضا لطیفی بعنوان مشاور، دکتر کوروش مهرتاش برای داوری، دکتر حسن سرایی برای مشاوره هایی که در مرحله انتخاب جمعیت آماری دادند، آقای روح الله جلیلی همکلاسی محترم و دانشجوی دکترای جامعه شناسی بخاطر راهنمایی ها و کمک های ارزنده شان برای حل مسایل روش شناختی و آماری و مشاوره در تمام مراحل تحقیق، استاد محترم آقای اصغر محمود آبادی برای ویرایش رساله و خانواده عزیزم بخصوص مادر مهربان و برادران زحمتکش و دلسوزم. که از همه این بزرگواران کمال تشکر و قدردانی را دارم.

چکیده

هدف اصلی این پژوهش، بررسی عوامل مؤثر بر میزان فاصله‌گذاری مولید در بین زنان (۴۹-۱۵) ساله دارای حداقل یک فرزند شهر اهر می‌باشد. داده‌های مورد نیاز در این تحقیق به روش پیمایشی و با استفاده از پخش پرسشنامه ساختمند در بین ۲۰۰ نفر از زنان (۴۹-۱۵) ساله دارای حداقل یک فرزند تحت پوشش مراکز بهداشت شهر اهر، که در جریان اردیبهشت ماه سال ۱۳۹۰ به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شده بودند، جمع‌آوری شده است. بر اساس یافته‌های تحقیق، متغیرهای سن مادر هنگام تولد فرزند اول، مدت شیردهی، سقط جنین، تحصیلات زوجین و استفاده از وسایل جلوگیری از بارداری با فاصله‌گذاری بین تولد فرزند اول و دوم، رابطه معنی‌داری داشتند اما فرضیه‌های مربوط به رابطه نگرش به هزینه‌ها و فواید ناشی از داشتن فرزند، میزان درآمد خانواده، نوع اشتغال پاسخگویان و جنسیت فرزند اول با فاصله‌گذاری بین تولد فرزند اول و دوم تایید نشدند. رابطه متغیرهای مدت شیردهی و استفاده از وسایل جلوگیری از بارداری با میزان فاصله‌گذاری بین تولد فرزند دوم و سوم معنی‌دار بودند. اما فرضیه‌های مربوط به رابطه نگرش به هزینه‌ها و فواید ناشی از داشتن فرزند، میزان درآمد خانواده، نوع اشتغال پاسخگویان، جنسیت فرزند دوم، سن مادر هنگام تولد فرزند دوم، تحصیلات زوجین و سقط جنین با میزان فاصله‌گذاری بین تولد فرزند دوم و سوم تایید نشدند. بررسی رگرسیون چند متغیره حاکی از این است که تنها دو متغیر مدت شیردهی به فرزند اول و میزان تحصیلات پاسخگویان، در معادله رگرسیون پیش‌بینی فاصله‌گذاری بین فرزند اول و دوم باقی مانده‌اند و حدود ۲۳ درصد از کل تغییرات متغیر وابسته توسط مدل تبیین شده است. دو متغیر مدت شیردهی به فرزند دوم و استفاده پاسخگویان از وسایل پیشگیری از بارداری، در معادله رگرسیون پیش‌بینی فاصله‌گذاری بین فرزند دوم و سوم باقی مانده‌اند و حدود ۴۳ درصد از کل تغییرات متغیر وابسته توسط مدل تبیین شده است. نکته قابل تامل در یافته‌های چند متغیره این است که متغیر مدت شیردهی به فرزند قبلی، مهم‌ترین عامل مؤثر در فاصله‌گذاری فرزندان می‌باشد، لذا تشویق مادران به استفاده کامل از شیر مادر برای تغذیه نوزادان، تأثیری چندجانبه خواهد داشت. از سویی، شیر مادر بر سلامت فرزندان تأثیر بارز دارد و از سوی دیگر، با تنظیم فاصله‌گذاری و عدم تولد زود هنگام فرزندان، فرصت کافی برای مراقبت از آنها را فراهم خواهد ساخت.

فهرست مطالب

شماره صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات

۱	۱-۱- مقدمه
۳	۲-۱- طرح مسئله
۵	۳-۱- ضرورت و اهمیت موضوع
۷	۴-۱- هدف اصلی تحقیق
۷	۱-۴-۱- هدف کلی
۷	۲-۴-۱- اهداف جزئی تحقیق
۸	۵-۱- مروری بر تحولات باروری در ایران
۱۲	۶-۱- تنظیم خانواده
۱۳	۱-۶-۱- تاریخچه تنظیم خانواده در جهان
۱۳	۲-۶-۱- تاریخچه تنظیم خانواده در ایران
۱۶	۷-۱- شناخت کلی شهرستان اهر
۱۶	۱-۷-۱- موقعیت جغرافیایی
۱۷	۲-۷-۱- پیشینه تاریخی و فرهنگی
۱۹	۳-۷-۱- وضع موجود جمعیت شهرستان
۲۰	۴-۷-۱- روند تحولات جمعیت شهری
۲۱	۵-۷-۱- پیش‌بینی جمعیت شهرستان
۲۴	۶-۷-۱- ترکیب جمعیت و ویژگیهای آن

فصل دوم: ادبیات تحقیق

۲۶	۱-۲- مبانی نظری تحقیق
۲۶	۱-۱-۲- تئوری گذار جمعیت شناختی

۲۷	۲-۱-۲- دیدگاههای رژیمهای جمعیتی
۲۹	۲-۱-۳- تئوری تبیین نهادی
۳۰	۲-۱-۴- تئوری رفتار مصرف کننده و تقاضا برای فرزند
۳۲	۲-۱-۵- تئوری جریان ثروت بین نسلی
۳۳	۲-۱-۶- نظریه دیویس و بلیک
۳۵	۲-۱-۷- نظریه بنگارت
۳۶	۲-۱-۸- دیدگاههای اجتماعی- فرهنگی
۳۶	۲-۱-۸-۱- نظریه نوگرایی یا نوسازی
۳۹	۲-۱-۸-۲- تئوری اشاعه و تغییر ایده ها
۴۰	۲-۱-۹- عوامل اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی مؤثر بر فرزند آوری و باروری
۴۰	۲-۱-۹-۱- سن ازدواج
۴۳	۲-۱-۹-۲- تحصیلات
۴۴	۲-۱-۹-۳- محل تولد
۴۵	۲-۱-۹-۴- وضعیت فعالیت و اشتغال
۴۶	۲-۱-۹-۵- درآمد
۴۸	۲-۱-۹-۶- ترجیحات جنسی
۵۰	۲-۱-۹-۷- بازماندگی فرزند
۵۱	۲-۲- پیشینه تحقیق
۵۱	۲-۲-۱- تحقیقات خارجی
۶۴	۲-۲-۲- تحقیقات داخلی
۶۹	۲-۳- چارچوب نظری تحقیق
۷۲	۲-۴- فرضیه های تحقیق

۷۶	۲-۵- مدل نظری
	فصل سوم: روش شناسی تحقیق
۷۷	۳-۱- روش تحقیق
۷۷	۳-۲- جمعیت آماری
۷۸	۳-۳- واحد تحلیل پژوهش (واحد آماری):
۷۸	۳-۴- روش نمونه گیری و تعیین حجم نمونه:
۸۰	۳-۵- نحوه جمع آوری داده ها
۸۰	۳-۶- تعریف مفاهیم و متغیرهای تحقیق
۸۵	۳-۷- روایی
۸۵	۳-۸- پایایی
۸۷	۳-۹- فنون مورد استفاده برای تجزیه و تحلیل داده ها
	فصل چهارم: یافته های تحقیق
۸۸	۴-۱- گزارش توصیفی داده ها
۱۰۰	۴-۲- گزارش استنباطی
۱۰۰	۴-۲-۱- بررسی فرضیات مربوط به فاصله گذاری بین موالید
۱۰۰	۴-۲-۱-۱- سن مادر در هنگام تولد فرزند قبلی
۱۰۴	۴-۲-۱-۲- مدت شیردهی به فرزند قبلی
۱۰۶	۴-۲-۱-۳- نگرش به هزینه ها و فواید ناشی از داشتن فرزند
۱۱۰	۴-۲-۱-۴- درآمد خانواده
۱۱۲	۴-۲-۱-۵- تحصیلات زوجین
۱۱۶	۴-۲-۱-۶- اشتغال پاسخگویان

- ۱۱۷ ۷-۱-۲-۴- استفاده از وسایل جلوگیری از بارداری قبل از تولد فرزند و سقط جنین
- ۱۲۱ ۸-۱-۲-۴- جنسیت فرزند قبلی (ترجیح جنسی)
- ۱۲۴ ۲-۲-۴- تحلیل رگرسیون چندگانه به روش گام به گام (فاصله گذاری بین فرزند اول و دوم)
- ۱۲۷ ۳-۲-۴- تحلیل رگرسیون چندگانه به روش گام به گام (فاصله گذاری بین فرزند دوم و سوم)

فصل پنجم : بحث و نتیجه گیری

- ۱۳۱ ۱-۵- نتایج پژوهش
- ۱۳۹ ۲-۵- محدودیت‌ها و مشکلات
- ۱۳۹ ۳-۵- پیشنهادها

فهرست منابع

- ۱۴۱ منابع فارسی
- ۱۴۵ منابع لاتین

ضمایم

- ۱۴۸ پرسشنامه

جداول و شکل ها

شماره صفحه

عنوان

۲۰	جدول شماره ۱-۱: روند تحولات جمعیت شهرستان اهر به تفکیک شهری و روستایی
۲۱	جدول شماره ۲-۱: روند تحولات جمعیت شهری شهرستان اهر
۲۲	جدول شماره ۳-۱: پیش‌بینی جمعیت شهرستان اهر به تفکیک شهری و روستایی تا افق ۱۴۰۰
۲۳	جدول شماره ۴-۱: پیش‌بینی جمعیت شهرهای شهرستان اهر در پایان برنامه چهارم و افق ۱۴۰۰
۲۵	جدول شماره ۵-۱: ترکیب جمعیتی شهرستان اهر برحسب گروه‌های عمده سنی در سالهای ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵
	جدول ۱-۲-۱-۹ درصد افراد ازدواج کرده گروه سنی ۱۹-۱۵ ساله به تفکیک جنس و نقاط
۴۱	شهری و روستایی در سال های ۱۳۳۵ و ۱۳۷۵
	جدول ۳-۱- تعداد زنان واجد شرایط تحت پوشش هر مرکز بهداشت
۷۹	(از اول سال ۱۳۸۹ تا آذر ماه ۱۳۸۹)
۸۸	جدول شماره ۴-۱-۱- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس محل تولد
۸۹	جدول شماره ۴-۱-۲- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس محل تولد همسرشان
۸۹	جدول شماره ۴-۱-۳- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس نوع شغل
۹۰	جدول شماره ۴-۱-۴- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس نوع شغل همسر
۹۰	جدول شماره ۴-۱-۵- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس سطح تحصیلات
۹۱	جدول شماره ۴-۱-۶- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس سطح تحصیلات همسر
۹۱	جدول شماره ۴-۱-۷- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس گروه سنی
۹۲	جدول شماره ۴-۱-۸- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس سن ازدواج
۹۳	جدول شماره ۴-۱-۹- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس گروه سنی همسر
۹۳	جدول شماره ۴-۱-۱۰- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس نوع مسکن
۹۴	جدول شماره ۴-۱-۱۱- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس نوع زایمان
	جدول شماره ۴-۱-۱۲- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس آشنایی با روابط زناشویی
۹۴	و تنظیم خانواده قبل از ازدواج
۹۵	جدول شماره ۴-۱-۱۳- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس جنس فرزند اول

	جلوگیری از بارداری قبل از تولد فرزند اول	
۹۵	جدول شماره ۴-۱-۱۴- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس زنده بودن فرزند اول	
۹۶	جدول شماره ۴-۱-۱۵- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس استفاده از وسایل	
۹۶	جدول شماره ۴-۱-۱۶- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس جنس فرزند دوم	
	جدول شماره ۴-۱-۱۷- توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس استفاده از وسایل	
۹۷	جلوگیری از بارداری قبل از تولد فرزند دوم	
۹۸	جدول شماره ۴-۱-۱۸- جدول شاخص های پراکندگی برای متغیر فاصله موالید(به ماه)	
	جدول شماره ۴-۲-۱-۱- آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین سن مادر در	
۱۰۲	اولین تولد و میزان فاصله گذاری بین تولد فرزند اول و دوم	
	جدول شماره ۴-۲-۱-۲- آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین سن مادر در	
۱۰۳	تولد دوم و میزان فاصله گذاری بین تولد فرزند دوم و سوم	
	جدول شماره ۴-۲-۱-۳ - آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین مدت شیردهی	
۱۰۵	به فرزند اول و میزان فاصله گذاری بین تولد فرزند اول و دوم	
	جدول شماره ۴-۲-۱-۴- آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین مدت شیردهی	
۱۰۵	به فرزند دوم و میزان فاصله گذاری بین تولد فرزند دوم و سوم	
	جدول شماره ۴-۲-۱-۵- آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین نگرش به هزینه	
۱۰۷	ناشی از داشتن فرزند و میزان فاصله گذاری بین تولد فرزند اول و دوم	
	جدول شماره ۴-۲-۱-۶- آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین نگرش به هزینه	
۱۰۸	ناشی از داشتن فرزند و میزان فاصله گذاری بین تولد فرزند دوم و سوم	
	جدول شماره ۴-۲-۱-۷- آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین نگرش به فواید	
۱۰۸	ناشی از داشتن فرزند و میزان فاصله گذاری بین تولد فرزند اول و دوم	
	جدول شماره ۴-۲-۱-۸- آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین نگرش به فواید	
۱۰۹	ناشی از داشتن فرزند و میزان فاصله گذاری بین تولد فرزند دوم و سوم	
	جدول شماره ۴-۲-۱-۹- آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین میزان درآمد	
۱۱۱	خانواده و میزان فاصله گذاری بین تولد فرزند اول و دوم	

- جدول شماره ۴-۲-۱-۱۰- آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین میزان درآمد خانواده و میزان فاصله گذاری بین تولد فرزند دوم و سوم ۱۱۱
- جدول شماره ۴-۲-۱-۱۱- آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین تحصیلات زنان و میزان فاصله گذاری بین تولد فرزند اول و دوم ۱۱۳
- جدول شماره ۴-۲-۱-۱۲- آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین تحصیلات زنان و میزان فاصله گذاری بین تولد فرزند دوم و سوم ۱۱۳
- جدول شماره ۴-۲-۱-۱۳- آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین تحصیلات همسران و میزان فاصله گذاری بین تولد فرزند اول و دوم ۱۱۴
- جدول شماره ۴-۲-۱-۱۴- آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین تحصیلات همسران و میزان فاصله گذاری بین تولد فرزند دوم و سوم ۱۱۵
- جدول شماره ۴-۲-۱-۱۵- آزمون تفاوت فاصله تولد فرزند اول و دوم بر حسب اشتغال زنان ۱۱۶
- جدول شماره ۴-۲-۱-۱۶- آزمون تفاوت فاصله تولد فرزند دوم و سوم بر حسب اشتغال زنان ۱۱۷
- جدول شماره ۴-۲-۱-۱۷- آزمون تفاوت میزان فاصله گذاری بین تولد فرزند اول و دوم بر حسب استفاده از وسایل جلوگیری از بارداری قبل از تولد دوم ۱۱۹
- جدول شماره ۴-۲-۱-۱۸- آزمون تفاوت میزان فاصله گذاری بین تولد فرزند دوم و سوم بر حسب استفاده از وسایل جلوگیری از بارداری قبل از تولد سوم ۱۱۹
- جدول شماره ۴-۲-۱-۱۹- آزمون تفاوت میزان فاصله گذاری بین تولد فرزند اول و دوم بر حسب داشتن سقط جنین ۱۲۰
- جدول شماره ۴-۲-۱-۲۰- آزمون تفاوت میزان فاصله گذاری بین تولد فرزند دوم و سوم بر حسب داشتن سقط جنین ۱۲۱
- جدول شماره ۴-۲-۱-۲۱- آزمون تفاوت میزان فاصله گذاری بین تولد فرزند اول و دوم بر حسب جنس فرزند اول ۱۲۳

۱۲۴	جدول شماره ۴-۲-۱-۲۲-آزمون تفاوت میزان فاصله گذاری بین تولد فرزند دوم و سوم برحسب جنس فرزند دوم
۱۲۵	جدول شماره ۴-۲-۱-۲-عناصر اصلی تحلیل چند متغیره به روش گام به گام از مرحله اول تا دوم برای پیش بینی متغیر وابسته(فاصله گذاری بین فرزند اول و دوم)
۱۲۵	جدول شماره ۴-۲-۲-۲-عناصر متغیرهای درون معادله برای پیش بینی متغیر وابسته (فاصله گذاری بین فرزند اول و دوم)
۱۲۷	جدول شماره ۴-۲-۳-۳-عناصر متغیرهای خارج شده در مرحله دوم
۱۲۸	جدول شماره ۴-۲-۳-۱-عناصر اصلی تحلیل چند متغیره به روش گام به گام از مرحله اول تا دوم برای پیش بینی متغیر وابسته(فاصله گذاری بین فرزند دوم و سوم)
۱۲۸	جدول شماره ۴-۲-۳-۲-عناصر متغیرهای درون معادله برای پیش بینی متغیر وابسته (فاصله گذاری بین فرزند دوم و سوم)
۱۳۰	جدول شماره ۴-۲-۳-۳-عناصر متغیرهای خارج شده در مرحله سوم
۹۹	شکل ۴-۱ فاصله ازدواج تا تولد اولین فرزند به ماه
۹۹	شکل ۴-۲ فاصله تولد فرزند اول و دوم به ماه
۱۰۰	شکل ۴-۳ فاصله تولد فرزند دوم و سوم به ماه

فصل ۱

فصل اول: کلیات

۱-۱- مقدمه

بشر در قرن بیستم فرصتی پیدا کرد که بتواند بر سرنوشت خود حاکم شود. تقدیرگرایی، که هزاران سال حیات و شناخت او را در تمامی جنبه های زندگی تحت تأثیر قرار داده بود، به تدریج جای خود را به رفتار انسانی مبتنی بر آزادی انتخاب داد. یکی از راهکارهایی که بشر برای رهایی از قدرت نیروهای طبیعی در پیش گرفت مهار مرگ بود. بدین ترتیب، بشر که تا قبل از آن زمان تسلیم تقدیر یا بخت و اقبال بود، با مهار مرگ، افسار زندگی خود را به دست گرفته و با تکیه بر اصل انتخاب توانست با جهت دادن به زندگی خود از طریق تعیین آگاهانه تعداد فرزندان خویش، از باورهای سنتی فاصله بگیرد و با این کار، گامی در جهت مبارزه با افزایش بی رویه جمعیت برداشت.

«کاهش باروری پدیده ای است که در تمام کشورهای دنیا مطرح است و هیچ گونه استثنای فرهنگی یا جغرافیایی نیز وجود ندارد و اگر مقاومتی هم وجود داشته باشد، بسیار نادر است. انقلاب در کاربرد روشها و فنون پیشگیری خیلی سریع صورت گرفته است» (شستلند و شنه، ۱۳۸۰؛ ۹)، ایران نیز از این قاعده مستثنی نبوده است. برنامه های تنظیم خانواده (بر اساس دو فرزند)، در کشور ایران از سال های قبل از انقلاب، بر طبق سیاست های سازمان بهداشت جهانی در زمینه جمعیت در کشورهای جهان سوم، به اجرا درآمد.

پس از انقلاب، با توجه به دیدگاه های منفی که در مورد برنامه ها و طرح های رژیم گذشته وجود داشت، برنامه کنترل جمعیت و تنظیم خانواده، به طور موقت منتفی گشت و در طول کمتر از ۱۰ سال (۱۳۶۸-۱۳۵۹)، رشد جمعیت به مرحله خطرآفرینی رسید. با پایان گرفتن جنگ تحمیلی در سال ۱۳۶۸ و با نظر به این که جمعیت کشور در زمان اندک به میزان دو برابر، اضافه شده بود، سیاست هایی برای کنترل

جمعیت و تنظیم خانواده از سوی سازمان ها و وزارتخانه های مربوطه به مرحله اجرا گذشته شد (فرزانفر، ۱۳۷۹؛ ۳). به دنبال چندین سال تلاش، برای کنترل جمعیت که از طرف سازمان ها و کلینیک ها و مراکز بهداشتی صورت گرفت، نرخ رشد جمعیت کشور از رقم ۳/۸ درصد در سال ۱۳۶۵، که یکی از بالاترین نرخ های رشد جمعیت در جهان بود، به ۱/۸ درصد در سال ۱۳۷۵ کاهش یافت، و حتی در اواخر سال ۱۳۷۷ به ۱/۴ درصد تنزل پیدا کرد. (تقوی، ۱۳۷۷؛ ۲۶).

با توجه به این که فرزندزایی زود رس و فاصله کوتاه بین موالید، باعث افزایش میزان رشد جمعیت می شود (pahlman, 1978; 4)، بنابراین تنظیم فاصله بین موالید، می تواند بر کنترل میزان جمعیت مؤثر باشد. از جمله مزیت های فاصله گذاری موالید تأثیری است که بر روی سلامت مادر و همچنین فرزند می تواند داشته باشد. کودکانی که با فاصله بیشتر به دنیا می آیند حداقل این امکان برای آنها وجود دارد که از بهداشت و تغذیه مناسب تری برخوردار باشند همچنین مادران این نوزدان نیز از لحاظ توان جسمی و فیزیکی تحلیل نمی روند و به شیوه های مناسب تری می توانند فرزند خود را تغذیه کنند. در حالی که زمانی که تولدها با فاصله اندک صورت می گیرد هم کودک و هم مادر دچار سوء تغذیه می شوند و همچنین باعث افزایش احتمال مرگ و میر فرزندان و مادران می گردد.

۱-۲- طرح مسئله

چه عواملی بر فاصله گذاری بین موالید در بین زنان (۴۹-۱۵) ساله ازدواج کرده دارای حداقل یک فرزند شهر اهر تأثیر می گذارد؟

باروری به عنوان تعیین کننده اول تغییرات جمعیتی، زمینه اصلی پیدایش رشد جمعیت و موضوع عمده در تجزیه و تحلیل های جمعیتی است و همچنین به عنوان عامل عمده تغییر در ساختار جمعیتی شناخته می شود که ضمن اینکه بر شرایط اقتصادی، اجتماعی و سیاسی یک جامعه اثر می گذارد خود نیز تحت تأثیر عوامل و شرایط اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی دچار تغییر و تحول می شود.

گذار باروری در ایران، به طور غیر مستمر، در فاصله زمانی سه دهه (از ابتدای دهه ۱۳۵۰ تا اواخر دهه ۱۳۷۰) صورت گرفت. برآوردهای صورت گرفته از روند تحولات باروری، حاکی از این است که میزان باروری کل از حدود ۷/۷ فرزند برای هر زن در سال ۱۳۴۵، به ۶/۳ فرزند در سال ۱۳۵۵ کاهش یافته است (Aghajanian & Mehryar 1999). بعد از این کاهش اولیه تحت تأثیر شرایط خاص پدید آمده در اثر وقوع انقلاب، باروری در بین سالهای ۵۸-۱۳۵۶ اندک افزایشی را تجربه می کند و سپس تا حوالی سال ۱۳۶۳ روند نسبتاً ثابتی را ادامه می دهد. از سال ۱۳۶۳ به بعد روند کاهش باروری بتدریج آغاز می شود بطوریکه از ۶/۹ فرزند برای هر زن در این سال به ۵/۵ فرزند در سال ۱۳۶۷ که زمان راه اندازی مجدد برنامه های رسمی تنظیم خانواده است می رسد و از این زمان به بعد سرعت مرحله انتقالی خود را طی کرده و میزان باروری کل به ۲/۱۷ در سال ۱۳۷۹ می رسد (Abbasi- Shavazi 2002, 2001a).

و روند تغییرات باروری در استان آذربایجان شرقی، از همان الگوی کلی حاکم بر کشور، تبعیت داشته است. داده های موجود از سال ۱۳۵۵ تاکنون، حاکی از این است که از سال ۱۳۵۵ تا حدود ۱۳۶۵، میزان

کلی باروری، حالت افزایشی داشته و پس از آن در نتیجه تغییرات صورت گرفته، در سیاست های کلی نظام و همچنین تغییر شرایط اجتماعی- اقتصادی آحاد مردم، به صورتی منظم، روند نزولی داشته است. ولی نکته قابل توجه در مورد استان آذربایجان شرقی، سرعت کاهش باروری در این استان، می باشد که از بیشترین سرعت کاهش باروری در بین همه استان های کشور برخوردار بوده است، بطوری که میزان باروری کل؛ از ۶/۷۶ در سال ۱۳۵۵، به ۲/۳۷ در سال ۱۳۷۵ رسیده است. با پایه قرار دادن سال ۱۳۵۵، شاهد کاهش ۶۵ درصدی در میزان باروری کل، برای استان آذربایجان شرقی می باشیم (مرکز آمار ایران، ۱۳۷۹ ؛ ۹۲). که شهرستان اهر هم بعنوان جزئی از استان آذربایجان شرقی مسلماً با واریانس خیلی کم، الگوی مشابه کل استان داشته است.

به نظر می رسد فرایند کاهش باروری سه دهه گذشته ایران، حاصل تحولاتی است که در مؤلفه های تعیین کننده رفتار و نگرش های باروری افراد صورت گرفته است که وابسته به مجموعه عوامل اقتصادی ، اجتماعی و فرهنگی است که بر تصمیم زوجها در ارتباط با تشکیل خانواده و ترکیب خانواده ایده آل تأثیر می گذارد.

همانطور که برای نیل به کاهش باروری، نیاز به برنامه ریزی هم در سطح کلان (جامعه) و هم در سطح خرد (خانواده) است پیامدهای ناشی از این کاهش هم متوجه هر دو سطح شده و بین امکانات جامعه و خانواده با تعداد فرزندان و زمانبندی تولد تعادل ایجاد می کند.

در جوامع با میزان باروری پایین، زمان بندی باروری می تواند به همان اندازه تعداد تولد بچه ها ، برای سلامت و رفاه خانواده ها حائز اهمیت باشد. مطالعات انجام شده نشان داده است که میزان رفاه خانواده تا حد زیادی بستگی به زمانی دارد که بچه ها به دنیا می آیند. فاصله کم بین موالید می تواند به صورت

جدی سلامت مادر و نوزاد را تحت تأثیر قرار دهد، همچنین می‌تواند روی میزان رفاه اقتصادی خانواده و روی ثبات ازدواج‌ها هم تأثیر داشته باشد.

به نظر می‌رسد فاصله کم بین موالید به معنی تولد تعداد بچه‌های زیاد است بعنوان مثال یافته‌ها نشان می‌دهد «یک سال تأخیر در اولین تولد به اندازه سه درصد (۰.۳٪) کاهش در باروری کل می باشد» (2001، Kohler et al.). احتمالاً این تأخیر در بچه‌دار شدن در دهه‌های اخیر را می‌توان در نتیجه افزایش شرکت زنان در بازار کار و با تمایل آن‌ها به ادامه تحصیل و همچنین به دشواری شرایط بچه‌دار شدن نسبت داد. بنابراین زمان‌بندی اولین تولد و همچنین فاصله‌گذاری موالید از لحاظ تأثیری که در سطح کلان بر میزان باروری کل جامعه و در سطح خرد بر تعداد فرزندان یک خانواده و کیفیت سطح زندگی والدین و فرزندان می‌گذارد مسئله‌ای در خور توجه است. بنابراین مسئله اصلی پژوهش حاضر، این است که عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌شناختی، تاثیرگذار بر فاصله‌گذاری بین موالید در بین زنان (۴۹-۱۵) ازدواج کرده دارای حداقل یک فرزند شهرستان اهر را، مورد بررسی قرار دهد.

۱-۳- ضرورت و اهمیت موضوع

برای ارزیابی نیروی انسانی و برنامه‌ریزی‌های اقتصادی و سیاسی اطلاع از میزان و خصوصیات جمعیت مانند اندازه، ساخت و ترکیب آن و مسائل مهمی مانند میزان باروری، مرگ و میر و مهاجرت اهمیت دارد. باروری، از مهمترین مقوله‌های علم جمعیت است چرا که، یکی از دو رویداد طبیعی جمعیت می‌باشد که افزایش جمعیت مستقیماً به آن بستگی دارد و در واقع شناخت عوامل مؤثر در امر باروری زنان به حل منطقی مسائل جمعیتی کمک خواهد کرد. اثر افزایشی باروری بر جمعیت باعث شده تا رشد جمعیت به درستی تابع سطح موالید، یا به تعبیر درست‌تر سطح باروری تلقی شود (مرکز آمار ایران، ۱۳۷۹؛ ۳). که علاوه بر ایجاد تغییر در اندازه جمعیت، بر ساخت و ترکیب آن تأثیری اساسی دارد. بنابراین

همواره موضوع تحقیق حوزه‌های مختلف علوم در سطح جهان و کشور قرار گرفته است و اطلاعات بدست آمده از سرشماری‌ها، آمارهای ثبت احوال و تحقیقات مختلف نشان می‌دهد که باروری ایران در چند دهه اخیر کاهش چشمگیری را تجربه کرده است و بطور کلی تحقیقات متعددی در راستای تبیین این کاهش صورت گرفته است.

کاهش باروری، حاصل مواردی چون کاهش مرگ و میر کودکان، برنامه‌های تنظیم خانواده، بالا رفتن سن ازدواج، استفاده از وسایل پیشگیری قبل از اولین فرزند یا بین موالید(زمان‌بندی تولدها)، عقیم‌سازی و غیره می‌باشد. بی‌تردید این کاهش باروری منحصر و متمرکز به یک دوره یا وهله زمانی خاص از طول دوره باروری زنان (از ۱۵ تا ۴۹ سالگی؛ ۳۵ سال) نمی‌باشد بلکه تحت تاثیر شرایط و عوامل متعدد در طول این دوره پخش شده است که باید سهم هر کدام از این موارد در کنترل باروری، بعنوان یک مسئله در حوزه مطالعات باروری مورد تحقیق و پژوهش قرار گرفته و مشخص گردد.

فاصله بین موالید، به عنوان یکی از عناصر مهم کنترل باروری که زوجین تحت شرایط خاصی تصمیم به این فاصله‌گذاری می‌کنند باید مورد مطالعه قرار گیرد و همانطور که مطرح شد یکی از عناصری که در کاهش باروری مؤثر می‌باشد فاصله‌گذاری بین تولد فرزندان می‌باشد، که زیاد یا کم شدن این فاصله چون میزان باروری زنان را تحت تاثیر قرار داده و ارتباط مستقیم با سرعت تولدهای بعدی و میزان برخورداری از فرصت‌ها بخصوص برای مادران و رفاه زندگی فرزندان و والدین و میزان باروری کل جامعه و ... دارد، بنابراین بدین جهت که فاصله‌گذاری موالید هم از عوامل مهم و تأثیر گذار در افزایش یا کاهش جمعیت است و هم موجب ارتقای سطح کیفی و بهداشتی خانواده‌ها و جامعه می‌شود، بررسی عوامل مؤثر بر این فاصله‌گذاری از اهمیت پژوهش و تأمل بالایی برخوردار بوده و چون تحقیقی در این زمینه در شهرستان اهر انجام نشده است، خلاء چنین پژوهشی احساس می‌شود.